

HAKARET VE SÖVME SUÇLARINDA ÖZEL TAHRİK HALLERİ

*Yard. Doç. Dr. Muharrem ÖZEN**

I. GİRİŞ

TCK, failin haksız bir fiilin doğurduğu gazap veya elemnin etkisi altında suç işlemesi halinde, verilecek cezada bir indirim yapılmasını kabul etmiştir. Haksız tahrik olarak adlandırılan bu kurum, genel ve kanuni bir hafifletici nedendir.¹ Gerçekten TCK'nun 51. maddesi, "Bir kimse haksız bir tahrikin husule getirdiği gazap veya şedit bir elemnin tesiri altında bir suç işler... ise" demek suretiyle haksız tahriki kişilere karşı işlenen suçlar için genel bir hafifletici neden olarak öngörmüştür. Haksız tahrikin psikolojik ve hukuki esasına ilişkin farklı düşünceler ortaya konmuştur.² Burada bu düşünceler ele alınmayacağı gibi TCK'nun 51. maddesinde hükme bağlanan ve tüm suçlar için geçerli olan haksız tahrik kurumunun şartları³ üzerinde de

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku ABD. Öğretim Üyesi

¹ DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir; Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C.II, B.11, İstanbul 1997, s.364.

² Bu düşünceler için bkz. EREM Faruk/DANIŞMAN Ahmet/ARTUK M.Emin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1997, s.591 vd.; DEMİRBAŞ Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2002, s.364 vd.; Aynı yazar, Türk Ceza Kanununda Özel Haksız Tahrik Halleri, İstanbul 1985, s.25 vd.; ÖNDER Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, C.II-III, İstanbul 1992, s.341; ARTUK Mehmet Emin/GÖKCEN Ahmet/YENİDÜNYA A.Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, I, Ankara 2002, s.720-703. Ayrıca haksız tahrikin heyecan türleri bakımından değerlendirmesi için bkz. EREM Faruk, Adalet Psikolojisi, Ankara 1997, s.77 vd.

³ Haksız tahrikin varlığından söz edebilmek için gereken koşullar şu şekilde belirtilebilir: 1. Tahrik teşkil eden bir fiil olmalıdır, 2. Bu fiil haksız olmalıdır, 3. Fail gazap veya şiddetli elemnin etkisi altında bulunmalıdır, 4. Failin işlediği suç bu ruhsal durumun bir tepkisi olmalıdır, 5. Haksız tahriki oluşturan fiil, fiili işleyen kimseye yönelmiş olmalıdır. Bu şartların ayrıntılı açıklaması için bkz., DEMİRBAŞ, Özel Haksız tahrik halleri, s.40 vd.; DÖNMEZER/ERMAN, C.II, s.351 vd.; EREM/DANIŞMAN/ARTUK, s.594 vd.; DEMİRBAŞ, Ceza hukuku, s.368 vd.; ÖNDER, s.344 vd.; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA, Ceza hukuku, s.716 vd.; ÖZTÜRK Bahri/ERDEM Mustafa R./ÖZBEK Veli Özer, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Ankara 1998, s.284-287.

durulmayacaktır. Sadece ilgili hüküm açıklanırken paralellik kurulması açısından bu şartlar gözönünde bulundurulacaktır.

Kanunumuz, bazı suçlar bakımından haksız tahriki ayrıca düzenlemek suretiyle özel tahrik hallerine yer vermiştir.⁴ Bunları TCK'nun 272, 462 ve 485. maddelerinde görmek mümkündür. Kanun koyucu çeşitli suç tiplerinin özelliklerini dikkate alarak genel hafifletici nedenle yetinmemiş, ayrıca o suç tiplerine özgü cezayı azaltan tahrik hallerine yer vermiştir. Belirtelim ki, söz konusu özel tahrik hallerinin varlığı halinde, artık genel hüküm olan 51. madde uygulanamaz ve sadece özel hükümlerde öngörülen hükümler uygulanarak ilgili maddelerde gösterilen oranda cezadan indirim yapılması ile yetinilir.⁵

Karşılaştırmalı hukukta genel haksız tahrikin nasıl düzenlendiği ve inceleme konumuzu oluşturan hükmün benzerinin benimsenip benimsenmediği bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.⁶ Bununla birlikte gerek öğretimize ve gerekse uygulamaya ışık tutacağı düşüncesiyle İtalyan hukukuna kısaca işaret etmek istiyoruz. İtalyan Ceza Kanunu, TCK'nun tersine genel hafifletici sebepleri de genel hükümler bölümünde düzenlemiş bulunmaktadır. Gerçekten İCK'nun 62. maddesinde tüm suçlar için kabul edilen genel hafifletici sebepler hükmüne bağlanmıştır. Bu hükümde yer alan hafifletici sebeplerden sadece ilk iki bend çalışmamızı ilgilendirmektedir. Birinci bentte, "özel bir değere sahip olan ahlaki veya sosyal saiklerle hareket etmiş olmak", ikinci bentte ise, "başkasının haksız fiilinden doğan öfke ve elem halinde hareket etmiş olmak" biçiminde haksız tahrik öngörülmüştür. Bu düzenleme 90. maddede yer alan "heyecan ve ihtiras halleri failin isnat yeteneğinin ne kaldırır ne de azaltır" şeklindeki hükmün uygulama alanını kısmen de olsa daraltmaktadır. İCK'nun 62. maddesinde hükmüne bağlanan bu genel hafifletici nedenin varlığından söz edebilmek için her şeyden önce bir öfke – elem durumunun varlığı zorunludur. Yasal düzenlemede yer alan formül önceki ifadeden farklı olmakla birlikte, tepkinin, belirli haksız tahrik oluşturan fiilden hemen sonra gerçekleşmesi istenilmemektedir. Tepkinin yapıldığı anda öfke durumunun var olması yeterlidir. Tahrik isimli bu hafifletici nedenin uygulanabilmesi için: a) Bir öfke durumu olmalı, b) Başkasının haksız bir fiili bulunmalı, c) Haksız fiil ile öfke arasında nedensellik bulunmalıdır.⁷

⁴ DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.73 vd.; DÖNMEZER / ERMAN, C.II. s. 347; ÖNDER, II-III, s.343.

⁵ 4.CD., 27.2.1979 T., E. 953, K.898 (Zik. ÖNDER, s.343); SOYASLAN, Doğan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1998, s.501.

⁶ Karşılaştırmalı hukukta haksız tahrik için bkz. DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.51 vd.

⁷ ANTOLJSEI Francesco, Manuale di diritto penale, PG., A cura di Luigi Conti, Milano 1997, s.449-453; FIANDACA Giovanni/ MUSCO Enzo, Diritto penale, PG., Seconda

İtalyan Ceza Kanunu, 599. maddesinde ayrıca özel haksız tahrik haline de yer vermiştir. Maddenin başlığı “Karşılıklı tahkir ve tahrik” olup hüküm şöyledir: “594. maddede öngörülen durumlarda saldırılar, karşılıklı ise, hakim , taraflardan birinin veya her ikisinin cezalandırılmayacağına karar verebilir.

594-595. maddelerdeki (yani hakaret ve sövme) eylemlerden birini, başkasının haksız hareketinin neden olduğu öfke ile hemen işleyen kimseye ceza verilmez.”⁸

Bu çalışmamızda, hakaret ve sövme suçları için 485. maddede hükme bağlanan özel tahrik halleri incelenecektir.⁹ TCK’nun 485/1. maddesindeki özel tahrik hali yanında, aynı maddenin 2. fıkrasında düzenlenen “karşılıklı tahkir” ve 3. fıkrada öngörülen “kişiye karşı şiddet kullanılması” halleri üzerinde de durulacaktır.

II. KENDİ HAKSIZ HAREKETİ İLE TAHKİRE SEBEBİYET VERME

A. Hükümün Mahiyeti

TCK’nun 485. maddesinin 1. fıkrasına göre, “Kendisine tecavüz olunan şahıs 480 ve 482. maddelerde yazılı cürümlere kendi haksız hareketiyle sebebiyet vermiş ise failin cezası üçte birden üçte ikiye kadar azaltılır.” Bu hüküm, TCK’nun 51. maddesinde ifadesini bulan genel haksız tahrik halinin bir özel uygulamasıdır. Bu itibarla söz konusu düzenleme, bir hukuka uygunluk nedeni olmayıp, sadece suça tesir eden bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel haksız tahrikte cezayı azaltıcı neden ne ise, özel tahrik halinde de neden odur. Gerçekten kanun koyucu, failin, tahrik edici fiil nedeniyle gazap veya şiddetli elemin etkisi altında suç işlemesini cezayı azaltan bir neden olarak kabul etmiştir.¹⁰ Ceza hukukunda haksız tahrik adını

edizione, Bologna, 1989, s.324-325; MANTOVANI Ferrando, Diritto penale PG., seconda edizione, Padova 1988, s.390-392; BETTIOL Giuseppe/MONTOVANI Luciano Pettoello, Diritto penale, dodicesima edizione, Padova 1986, s.592-594; SANTANIELLO Giuseppe/MARUOTTI Luigi, Manuale di diritto penale, PG., Milano 1990, s. 446-450; ROMANO Mario, Commentario Sistematico del Codice Penale, I, Milano 1987, s.581.

⁸ CRESPI Alberto/ZUCCALA Giuseppe/STELLA Federico, Commentario breve al codice penale, vol. II, Padova 1992, s.1380; ANTOLISEI Francesco, , Manuale di diritto penale, PS; I, Milano 1999, s.213-214.

⁹ TCK’daki diğer haksız tahrik halleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. DEMİRBAŞ, Özel haksız tahrik halleri, s.73 vd.

¹⁰ DEMİRBAŞ, Timur, Türk Ceza Kanunu’nda Özel Tahrik Hukuku, İstanbul 1985, s.37,146; EREM. Faruk/DANIŞMAN, Ahmet/ARTUK, Emin; Ceza hukuku Genel

alan kurum, psikolojide heyecanların bir türünü oluşturan hiddetten başka bir şey değildir. Tahrik neticesinde işlenmiş suçun, suçluya yüklenmesi doğru değildir. Suçun mağduru da, faili tahrik etmek suretiyle suça sebep olmuştur. Onun bu suretle işlediği kusurun failin kusurundan indirilmesi ve failin cezasının azaltılması gerekir. Sonuçta; psikolojik bir hadise olan hiddet heyecanının ceza hukukunda dikkate alınmasının bir sonucuyla karşı karşıya bulunuyoruz.¹¹

TCK Tasarısı da, hakaret ve sövme suçlarına ilişkin bu özel tahrik halini, cezalandırmada getirdiği değişiklik dışında korumaktadır. Gerçekten 485. maddeye karşılık gelen 180. maddenin 1. fıkrasında özel tahrik hali bakımından “failin cezasının üçte birine indirilebileceği gibi tümüyle de kaldırılabilir” ve karşılıklı tahrik halinde ise “tarafardan yalnız birinin cezasının kaldırılabilir” şeklinde getirdiği iki yenilik dışında mevcut hükmü aynen korumaktadır. Nitekim TCK Tasarısının 180. maddesine göre, “kendi haksız hareketleri ile hakarete sebebiyet vermiş ise, failin cezası üçte birine kadar indirilebileceği gibi tümüyle de kaldırılabilir.

Karşılıklı hakarete mahkeme, gerektiğinde iki taraf veya hangi tarafın sebebiyet verdiğini göz önüne alarak, yalnız biri hakkında cezayı kaldırabilir.

Kendisine karşı şiddet kullanılmasından dolayı hakarete bulunan kimse cezalandırılmaz.”¹²

B. Koşulları

Bu hüküm, TCK'nun 51. maddesinde yer alan genel haksız tahrik kurumunun özel bir uygulama şeklidir. Bu hükmün TCK'nin 51. maddesinde yer alan haksız tahrikten iki noktada farklı olduğu görülmektedir. Birincisi, haksız tahrikin sübjektif yönünü ortaya koyan ve heyecanın ceza hukukunda hafifletici neden olarak göz önünde bulundurulduğunun kanıtı olan “gazap”, “şiddetli elem” tabirleri burada öngörülmemiştir. İkincisi ise, genel haksız tahrikin basit ve ağır tahrik şeklinde derecelendirilmesinin, 485. maddede kabul edilmemesidir. Bu itibarla genel haksız tahrikin varlığı için gerekli koşulları gözönünde bulundurarak 485/1 maddesinin uygulanma koşullarını ele almanın isabetli olacağını düşüncüyoruz.

Hükümler, Ankara 1957, s.592; DÖNMEZLER-ERMAN, C. II, s.346; SOYASLAN, Doğan, Genel Hükümler, s.501; EREM, Faruk, Hakaret ve Sövme, Ankara 1958, s.51.

¹¹ EREM Faruk, Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi, Ankara 1997, s.79.

¹² Türk Ceza Kanunu Tasarısı, Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı, Özel Seri : 3, Ankara 1997, s.71, 233.

1. Tahrik Teşkil Eden Bir Fiilin Bulunması

Haksız tahrikten söz edebilmek için tahrik teşkil eden bir fiilin varlığı zorunludur. Kanunumuz, hangi hallerin tahrik oluşturacağını göstermediği için, bir fiilin tahrik edici nitelikte olup olmayacağı değişken ölçütlere göre belirlenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, tahrike maruz kalan kimsenin kişilik nitelikleri tahkir eden ile buna tepki gösteren kişi arasındaki ilişki, zaman ve yer koşulları gibi hususlar gözönünde bulundurulacaktır.¹³

Tahrik oluşturan fiilin, tepkide bulunan kişiye karşı işlenmiş olması zorunlu değildir. Gerçekten, tahrik fiili, faile yakın bir kimseye yönelmiş olabileceği gibi, bir yabancıya yönelmiş olabilir. Böyle bir fiil de failde gazap veya elem hali yaratabilir.¹⁴

Yukarıda belirtilen genel haksız tahrik için geçerli olan hususlar, 485/1. maddesindeki özel tahrik hali için de geçerlidir. Ancak tahrik teşkil eden fiil, failin şahsına şiddet kullanılması biçiminde olmamalıdır. Zira, şahsına şiddet kullanılması sonucunda failin hakaret etmesi durumunda 485/3. maddesindeki cezasızlık nedeni uygulanacaktır.¹⁵ Tahrik oluşturan fiilin bizzat tahrike maruz kalan tarafından işlenmiş olması da gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, tahrike neden olan haksız fiilin mağdur tarafından işlenmiş olması şarttır. Yani mağdur, ne ikinci fıkradaki şekilde bir tahkir, ne de son fıkradaki şiddet kullanma şeklinde bir haksız harekette bulunacaktır. Zira belirtilen iki şekildeki haksız hareket söz konusu olduğunda o fıkralar uygulanacaktır. Bu husus, özel tahrikin genel tahrikten ayrıldığı noktayı da ortaya koymaktadır.

Belirtelim ki, 1930 İtalyan Ceza Kanunu, genel bir ifade kullanmak suretiyle, üçüncü bir şahsın fiili işlemesi durumunda da tahrike izin verdiği halde, bizim kanunumuz bakımından ancak 59. madde gereğince cezadan bir indirim yapılabilir.¹⁶

Aynı şekilde, bu fiilin, bir hakaret veya sövme olması da zorunludur. Zira, TCK'nun 485. maddesinin 1. fıkrası ile diğer fıkraların birlikte değerlendirilmesi sonucunda, 1. fıkrada öngörülen "haksız hareket" in 3. fıkradaki "şiddet" ve 2. fıkradaki "tahkir"den başka bir hareket olması gerektiği anlaşılmaktadır. Öyle ise, özel tahrik hali ancak mağdurun failin

¹³ DÖNMEZER-ERMAN; C. II, s. 352; ÖNDER, II-III, s.343.

¹⁴ DÖNMEZLER-ERMAN; C. II, s.532.

¹⁵ ERMAN, Sahir/ÖZEK, Çetin, Ceza Hukuku Özel Bölüm, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, İstanbul 1994, s.333; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s. 112.

¹⁶ ANTOLISEI, Diritto penale, PS.s.213; ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 333; ERMAN, Hakaret ve Sövme, İstanbul 1950, s.233.

şahsına şiddet kullanmak ya da onu tahkir etmek dışında kalan haksız bir hareketle suça neden olunması halinde uygulanabilecektir.¹⁷ Bu hususa Yargıtay'ın da işaret ettiği görülmektedir. Gerçekten 2. CD. Bir kararında "Tahkir iki tarafça yapıldığı takdirde 485. maddenin 2. fıkrasının tatbiki muktazidir" demektedir.¹⁸ Yine Yargıtay, karşılıklı hareketlerde ilk tecavüzün müşteki tarafından gerçekleştirilmesi halinde 485/2. maddenin uygulanması gerektiğine haklı olarak karar vermiştir.¹⁹

2. Fiilin Haksız Olması

Genel haksız tahrikte fiilin haksız sayılmasının ölçütü suç teşkil etmesi veya haksız fiil oluşturması değildir. Fiil, hukuka aykırı ise tahrik bakımından haksız fiilin varlığı kabul edilir. Faili öfke veya eleme iten fiilin haksızlığını toplumda geçerli olan değerlere göre yargıç belirleyecektir. Belirtelim ki, hakkın kullanılması durumunda bu fiil gazap veya eleme neden olsa bile haksızlıktan söz edilemez.²⁰ Genel haksız tahrik hali ile bu düzenleme arasında bir fark bulunmamaktadır. Öyle ise, genel haksız tahrik halinde fiilin haksız olması için aranan ve yukarıda kısaca işaret ettiğimiz

¹⁷ ERMAN/ÖZEK: Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 333. 2.C.D., 9.9.1993. 759/1454; "Şahsi davacının sanığı hırsızlıkla itham eder mahiyetteki sözlerinin TCK'nun 485. maddesinin 2. fıkrasının tatbikini gerektiren mukabil hakaret niteliğinde olup olmadığı tartışılmadan maddenin 1. fıkrasının uygulanması..."(MALKOÇ İsmail/GÜLER Mahmut. uygulamada Türk Ceza Kanunu, Özel Hükümler, 4 Ankara 1999, s. 4103)

¹⁸ 2. CD., T.26.12.1931, E. 84/86, K. 3865 (Zik.: ERMAN/ÖZEK, s.333). 2. CD., 8.11.1945 T., E. 1945, K. 11228, "Mağdurun sabit olup, ancak ihtilat unsuru bulunmadığından suç sayılmayan sözlerinin de hakaret teşkil etmesine göre, bazı mütalaalar serdiyle, ikinci fıkra yerine birinci fıkranın uygulanmasında isabet yoktur." (Zik. ERMAN/ÖZEK, s.334)

¹⁹ EREM/DANIŞMAN/ARTUK; s.596; DÖNMEZER/ERMAN; C. II, s.353. 2.C.D., 6.11.1991. 10391/11212: "Sanığın şahsi davacının evinde zamansız piyano çalınması nedeniyle rahatsız edildiğine ilişkin savunması mahkemece de kabul edilerek olayın bundan kaynaklandığına değinildiği halde TCK'nun 485. maddesinin 1. fıkrasının uygulama yeri bulunup bulunmadığının tartışılmaması bozmayı gerektirmiştir" (ERDURAK Yılmaz Güngör. Notlu İçtihatlı Türk Ceza Kanunu, 3.Baskı, Ankara 1994, s. 910); 2.CD., 14.6.1999. 5173/8435: "Sanığın 24.6.1995 tarihinde şartlı tahliye edildikten sonra olay tarihinde arkadaşları ile kız kaçırdığı yere gittiği, sanığın cezaevinden çıktıktan sonra köye yeniden döndüğünü gören sanığın kaçırdığı kızın babasının sanığı dövdüğü, dövülme olayından birkaç saat sonra sanığın da arabası ile gelip kendisini döveni tehdit edip sövmesi karşısında sanık hakkında TCK'nın 485/1. maddesinin uygulanıp uygulanmayacağı tartışılmaması". Bkz. 2.CD., 31-5.1999, 3569/7608 (EROL Çetin. İçtihatlı Türk Ceza Kanunu, Ankara 1999 s. 1052). Aynı şekilde 2.C.D., "Sanığın oturduğu dairenin üst katında oturan şahsi davacının hali ve benzeri eşyaları silkeleyerek sanığı rahatsız etmesinden çıkan olayda, sanık yararına TCK'nın 485/1. maddesinin uygulanmasına yer olup olmadığı tartışılmaması"ni bozma nedeni saymıştır. Haksızlık unsuru bakımından ayrıca bkz. 2.CD., 29.6.1993. 7411/8079; 2 C.D., 16.2.1993. 965/1850; 2.C.D., 16.12.1992, 12182/12914; 2.C.D., 30.9.1992. 8575/9094 (MALKOÇ/GÜLER, s.4111).

²⁰ ÖNDER.II-III, s.345; DÖNMEZER/ERMAN, C.II, s.353;DEMİRBAŞ.Özel Haksız Tahrik Halleri, s.41;ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA, s.718.

tüm koşullar burada da varlığını korumaktadır. Failin gazap veya elem halinde suç işlemesi halinde, bunun suçu etkileyen bir hal olarak kabulündeki en önemli neden, bu psikolojik hususun hukuka aykırı fiilden kaynaklanmasıdır.²¹ Bu itibarla TCK'nun 485/1 maddesi yönünden de fiilin haksız olması için, suç teşkil etmesi şart olmadığı gibi, özel hukuk anlamında "haksız fiil" sayılabilmesi de gerekmemektedir. Fiilin haksız olup olmadığı, belirli dönemde kabul gören ve geçerli olan değer hükümlerine göre, hakim tarafından takdir edilecektir.²²

Faile yöneltilen fiil hukuka uygun olduğu takdirde, failde ne kadar şiddetli bir öfke veya elem doğurmuş olursa olsun haksız tahrikten söz etmek mümkün değildir. Bu itibarla, hakaret veya sövme suçlarında söz konusu fiil hukuka aykırı değilse, 485. maddenin birinci fıkrası uygulanamaz. Örneğin bir kimse hakkında kolluğa veya savcılığa yapılan suç ihbarı, suçlunun yakalandığı yeri kolluğa haber verme veya salt boşanma haksız bir fiil olarak nitelendirilemez²³ Nitekim İtalyan Yargıtay'ı bir kararında, "Borcunu ödemeyen borçluya dava açacağını bildiren alacaklının fiili haksız sayılamaz"²⁴ olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eğer fail, kendisine yönelen fiilin haksızlığı üzerinde hata etmişse, yani haksız olmadığı halde haksızlığına inanmışsa, genel hüküm çerçevesinde bu hatasından yararlanır ve hakkında söz konusu fıkra uygulanır.²⁵

3. Tahrikin Gazap veya Elemin Etkisi Altında İşlenmiş Olması

Genel haksız tahrikin varlığı için gereken bu koşuldan 485. maddede söz edilmemiştir. Özel tahrik halini öngören 485/1. maddesi için bunun aranıp aranmadığı tartışmalıdır. Erman/Özek'e göre, burada da gazap veya elemin varlığı aranmakta, ancak bu koşulun varlığı bir karine olarak kabul edilmektedir. 51. madde ile 485/1. madde arasındaki fark ise, birincisine dayanan kimsenin gazap veya elemin bulunduğunu kanıtlamakla yükümlü olmasına karşılık, ikincisinde yani 485. maddenin 1. fıkrasında ileri süren

²¹ DÖNMEZER/ERMAN: C. II, s.353.

²² EREM/DANIŞMAN/ARTUK; s. 596; ÖNDER; s. 325; DÖNMEZER/ERMAN; C. II, s.353.

²³ ÖNER Hamdi, Hakaret ve Sövme Suçları, AD., 1946, S.10, s.1069; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.112.

²⁴ İtalyan Yargıtay'ı, 1 Aralık 1939 (Zik. ERMAN/ÖZEK: ss. 334), "Avukatın karşı tarafın muhakeme sırasında söylediği sözler, mahkeme dışında avukatın tahkir edilmesi halinde, haksız tahrik addedilemez" Bkz. ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s.334.

²⁵ SOYASLAN, Doğan, Ceza Hukuku Özel Hükümler. B. 3, Ankara 1999, s. 182.

tarafın böyle bir yükümlülüğünün olmamasından ibarettir.²⁶ Dönmezer ise, sanıkta elem veya gazap bulunmasa da haksız tahrik halinin kabul edileceği görüşündedir. Yazar, 485. maddenin 1.fıkrasının uygulanabilmesi için hareketin, saldırı dolayısıyla failin duyduğu gazap veya şiddetli bir elemnin etkisiyle işlenmiş bulunmasının şart olmadığını belirttikten sonra, kanunumuzun genel tahrik halini öngören 51. maddesinde açıkça failin tepki fiilini gazap veya şiddetli elemnin etkisi altında işlemesine yönelik düzenleme karşısında, 485/1 maddesinde bu hususta bir açıklık bulunmadığını belirtmektedir. Öyle ise, haksız hareket failde herhangi bir elem veya gazap meydana getirmese de bu fıkra uygulanmalıdır.²⁷ Kanaatimizce, özel tahrik hali 51. maddenin varlığına rağmen öngörüldüğüne göre, kanun koyucu genel haksız tahrikte aradığı tepki fiilinin failin duyduğu gazap veya şiddetli elemnin etkisi altında işlemesi koşulunun 485/1. maddede açıkça öngörmediğine göre, bu koşuldan vazgeçtiği sonucuna ulaşılmalıdır. Kanımızca hakaret ve sövme suçlarında bu düzenlemenin kabul edilmesinin nedeni tahrik olduğuna göre tahrikin kaynağı öfke veya elem olmalıdır. Bu itibarla, haksız davranış failde herhangi bir gazap veya elem meydana getirmemiş bulursa da fail hakkında 1. fıkra hükmünün uygulanması gerektiği düşüncesine katılmak mümkün değildir. Erman/Özek'in düşüncesine katılarak kanun koyucunun bu özel düzenleme bakımından sadece kanıt bakımından genel haksız tahrikten ayrıldığını düşünüyoruz. Sonuçta haksız tahrikin niteliği, zorunlu olarak failin haksız davranışın neden olduğu gazap veya şiddetli elemnin etkisinde tahkir fiilini işlemesi halinde TCK'nun 485/1 maddesindeki indirimden yararlanmasını zorunlu kılmaktadır.²⁸ Nitekim Askeri Ceza Kanunu'nun 92. maddesinde haksız tahrik, tüm suçlar bakımından değil 82, 83, 84, 85, 86,87, 88, 89, 90 ve 91 inci maddelerde yer alan suçlar bakımından kabul edilmiştir. Bu düzenlemede de haksız tahrikin varlık nedenini ortaya koyan teki fiilinin, öfke veya şiddetli elemnin etkisiyle işlenmesi kaydına yer verilmemiştir. Buna rağmen öğretide haksız tahrikin kaynağını oluşturan bu koşulun bu hüküm bakımından da aranacağı kabul edilmektedir.²⁹

²⁶ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 334; EREM, Hakaret ve sövme s.52; ERMAN, Hakaret, s.234; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.114.

²⁷ DÖNMEZER, Sulhi, Kişilere ve Malı Karşı Cürümler, B. 15. İstanbul 1998, s. 272.

²⁸ DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.114.

²⁹ ERMAN Sahir, Askeri Ceza Hukuku, Umumi Kısım ve Usul, 7. bası, İstanbul 1983, s.217. Askeri Ceza Kanununun 92. Maddesine göre: " Bir amir veya mafevk. yahut makam ve mevkünün salâhiyetini tecavüz etmek suretiyle madunu tahrik eyleyen ve madun bu tahrik sebebiyle 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90 ve 91 inci maddelerde yazılı suçlardan birini hemen yaparsa, Türk Ceza Kanununun elli birinci maddesine göre madunun cezası hafifletilir." Maddede haksız tahrik nedeniyle cezanın indirilmesine neden olan suçlar, amire ve üste hürmet etmemek (m. 82), bilerek doğru söylememek (m. 83), yalan yere veya usulsüz şikâyet (m. 84), amir ve üste hakaret etmek (m. 85), itaatsizlik (m. 86), itaatsizlikte ısrar (m. 87), toplu asker karşısında veya hizmetten savuşmak için veya silahlı iken itaatsizlik (m. 88).

CGK, bir kararında 485. maddedeki cezadan indirim oranının daha lehe olması nedeniyle bu madde yerine 51. madde uygulanarak indirim yapılmasını bozma nedeni saymıştır.³⁰ Bu kararın sonucu doğru olmakla birlikte gerekçesine katılmak mümkün değildir. Zira, 51. maddenin aradığı koşullar aynı olduğundan aynı olayda 51. madde ile 485. maddenin 1. fıkrası her zaman birlikte uygulanamaz.³¹ TCK'nun 485/1. maddesi yerine 51. maddenin uygulanması özel tahrik halinin varlığı nedeniyle bozma nedeni sayılmaktadır. Nitekim 2 CD. Bir kararında, "Sanığın hakaret suçunu, müştekinin haksız hareketi sonucu işlediği kabul edildiği halde, bu hususta özel tahfif hükmünü ihtiva eden TCK'nun 485. maddesi yerine 51. maddesinin uygulanması bozmayı gerektirir"³² demektedir.

4. Tahrik Üzerine İşlenen Fiilin Hakaret veya Sövmeden İbaret Bulunması

Özel tahrik hali olan bu husus, genel tahrikin tersine sadece tahrik üzerine işlenen fiilin hakaret veya sövme suçunu oluşturması halinde uygulama alanı bulacaktır. Gerçekten 485. maddenin 1. fıkrası "kendisine tecavüz olunan şahsın 480 ve 482. maddelerde yazılı cürümlere kendi haksız hareketi ile sebebiyet vermiş" olmasını aramaktadır.

Belirtelim ki, 485/1. maddesinin uygulanabilmesi için hakaret veya sövmenin, haksız harekete hemen bir karşılık vermesine gerek yoktur; haksız tahrikle hakaret veya sövme arasında bir nedensellik bağının varlığı yeterlidir. Burada TCK'nın 485/1. maddesinde yer alan "sebebiyet verme"nin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durmak gerekir. Tartışmalara girmeksizin, bu ibarenin psikolojik olarak anlaşılması gerektiği düşüncesinin isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle, haksız sayılan eylemin yarattığı öfke veya elem durumu devam ediyor ve aradan uzun bir süre de geçmemiş ise, failin hakaret veya sövme suçunu tahrik edene karşı işlemesi halinde, 485/1. maddesi uygulanmalıdır. Öyle ise, önemli olanın yer ve zaman değil, failin ruhsal ve psikolojik durumudur.³³

büyük zararlar veren itaatsizlik (m. 89), mukavemet (90) ve amire veya üste fiilen tecavüzdür (m. 91).

³⁰ CGK., 6.2.1939, E., 4-40, K. 31 (Zik. DÖNMEZER: Kişilere Karşı Cürümler, s. 282).

³¹ DÖNMEZER, Kişilere Karşı Cürümler, s. 272.

³² 2. CD., 17.2.1981 T., E. 1981/629, K. 1981/780 (YKD, Eylül 1981, s.1200); 2.C.D., 30.09.1992. 85755/9094; "Müştekiye ait ineğin sanığın çayırına giriş biçilmiş otları yemesi üzerine sanığın atılı hakaret suçunu işlediği anlaşıldığı halde, özel tahrik hükmünü ihtiva eden TCK'nun 485. maddesinin 1. fıkrası yerine aynı Kanununun 51. maddesi ile indirim yapılması bozmayı gerektirir." (MALKOÇ/GÜLER, s.4013). Aynı yönde kararlar için bkz. 4 C.D., 30.6.1999, 6481/7673 (EROL Haydar, İçtihatlı Türk Ceza Kanunu, Ankara 1999,s.1053)

³³ ERMAN/ÖZEK. Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, 334. DÖNMEZER, s. 273; ERMAN, Hakaret, s. 221; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.114-115.

Son olarak, 51. madde ile 485. maddenin birinci fıkrası arasındaki en önemli farklardan birinin de, 51. maddede tahrik halinin ağır veya adi olmasına göre failin cezasından yapılacak indirimin değişik olmasına karşılık, 485/1'de bu farkın gözetilmemiş olduğu ve cezadan yapılacak indirimin daima ağır tahrik oranlarında uygulanması olduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır.

III. KARŞILIKLI TAHKİR

Kanunumuz, hakaret ve sövme suçlarında tahkirin karşılıklı olması halinde mahkemenin duruma göre iki tarafın veya tahkire sebebiyet vereni dikkate alarak sadece bir tarafın cezalandırılmamasını hükme bağlamıştır. Böylece genel tahkir fiilleri bakımından cezaya etkili olan ve bunu ortadan kaldıran iki durumdan birinin karşılıklı tahkir olduğunu görüyoruz

A. Hükümün Mahiyeti

TCK'nun 485. maddesinin 2. fıkrasına göre, "Eğer iki taraf karşılıklı olarak birbirini tahkir etmiş bulunursa mahkeme icabına göre iki taraf veya hangi tarafın sebebiyet verdiğini nazara alarak yalnız biri hakkında cezayı ıskat edebilir".

Karşılıklı tahkir adı verilen kurumun hukuki niteliğini açıklamak için çeşitli düşüncelerin ileri sürüldüğünü görüyoruz.³⁴ Bir anlayışa göre, "ceza siyaseti" düşüncesiyle devletin cezalandırmak hakkından kanun yoluyla ve önceden vazgeçilmiştir. Karşılıklı hakarete cezaya gerek yoktur, zira taraflar birbirlerini cezalandırmışlardır.³⁵ Carrara'ya göre, hakarete hakaretle mukabelede takas, her iki tarafın dava hakkını düşürür. Böylece bu düşünce, karşılıklı tahkirde bir çeşit "takas" kavramının varlığını ileri sürmektedir.³⁶

Kanaatimizce bu kurumun hukuki niteliğini ceza politikası ile açıklayan yaklaşımın isabetli olduğunu düşünüyoruz. Erman/Özek ile birlikte, karşılıklı olarak birbirlerini tahkir eden kimselerden birini veya her ikisini cezalandırmakta kanunun bir kamu yararı görmediğini ve bunu dikkate alarak, taraflardan sadece birinin veya her ikisinin cezasını ortadan kaldırmak yetkisini hakime tanıdığını ifade etmek istiyoruz. Bu nedenle

³⁴ Bu düşünceler hakkında bilgi için bkz. ERMAN, Hakaret, s. 220 vd; EREM Faruk, Karşılıklı Tahkir, ABD., Yıl 15, 1958, S.2, s.60; Aynı yazar, Hakaret ve Sövme, s.53; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.116 vd.

³⁵ Bkz.-EREM, Karşılıklı Tahkir, s. 60; Aynı yazar, Hakaret ve Sövme, s.53; ERMAN; Hakaret, s. 220; SOYASLAN,s.178.

³⁶ Bu düşünceye getirilen eleştiri için bkz. EREM, Karşılıklı Tahkir, s. 60; Aynı yazar, Hakaret ve Sövme, s.54. ERMAN, Hakaret, s.220.

karşılıklı tahkir halinde her iki taraf açısından suçun bütün unsurları olduğu gibi kalmakta, sadece ceza ortadan kalkmaktadır.³⁷ Karşılıklı tahkirin bir hukuka uygunluk nedeni olmadığı açıktır, dolayısıyla failin fiili hukuka aykırı olmaya devam etmektedir. Burada sadece cezayı kaldıran bir nedenin varlığını görüyoruz. Yargıtay da bu paralelde düşünmektedir. Nitekim 2. CD, verdiği bir kararda, cezanın TCK'nun 485/2. maddesi uyarınca ıskatına (düşmesine) karar verilmesi, suç ve suçluluğu ortadan kaldırmayacağı gözetilerek yargılama giderinin sanığa yükletilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.³⁸

B. Koşulları

1. Karşılıklı Olarak İşlenen Suçların Hakaret veya Sövmeden İbaret Bulunması

485. maddenin 2. fıkrasının uygulanabilmesi için varlığı gerekli ilk koşul, karşılıklı olarak işlenen suçların 480. ve 482. maddelerde öngörülen hakaret veya sövme cürümlerinden ibaret bulunmasıdır.³⁹

Belirtelim ki, sövme suçunun 483. maddedeki ağırlaşmış şekli, 485. maddenin uygulanma alanı dışında kalmaktadır. Zira, 485. madde, sadece 480 ve 482. maddelere açıkça atıfta bulunduğundan, böyle bir sonuca varmak zorunluluğu söz konusudur.⁴⁰ Aynı şekilde, bu hüküm, ancak genel hakaret ve sövme suçlarında uygulanabilir, özel tahkir hallerinde geçerli değildir.⁴¹ Bununla birlikte, memura hakaret söz konusu olduğunda, eğer memur memuriyet sınırını aşarak veya keyfi hareketleriyle hakarete

³⁷ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s.327.

³⁸ 2. CD., T.27.5.1993, E. 1993/5715, K. 1993/6673 (Bkz. <http://www.yargitay.gov.tr>. Emsal arama); Kaynak Kanun, karşılıklı tahkir kurumunun sadece sövme cürümü bakımından uygulanacağını kabul etmiştir. Gerçekten Kaynak Kanunun 397. maddesindeki hüküm şöyledir: "Geçen iki maddede yazılı cürümlere tecavüz olunan kendi haksız hareketi ile sebebiyet vermiş ise ceza üçte birden üçte ikiye kadar azaltılır.

Eğer iki taraf karşılıklı olarak birbirini tahkir etmiş bulunursa hakim icabına göre iki taraf veyahut yalnız bir taraf hakkında cezayı ıskat edebilir. Şahıs hakkında şiddet kullanılmasından dolayı adiyen hakaret eden kimsenin hareketi cezayı müstelzim değildir". TCK'nun 485. maddesinin kaynağı olan 397. maddede "geçen iki maddede..." şeklindeki yollama sadece 395 ve 396. maddelerdeki sövme cürümlerine ilişkindir. Bkz. MAJNO, Ceza Kanunu Şerhi, Türk ve İtalyan Ceza Kanunları, C.III, Ankara 1980, s. 367.

³⁹ ERMAN-ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 327.

⁴⁰ Oysa kaynak kanun,bizim 482 ve 483. maddelere karşılık gelen 395 ve 396. maddelere "yukarıdaki iki maddede öngörülen hallerde" şeklinde atıf yaptığı için hakaret suçu dışarıda bırakılmakta, buna karşılık sövme cürümünün gerek basit, gerekse ağırlaşmış şekillerinin hepsini uygulama alanına almaktadır. Bkz. ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 327; ERMAN, Hakaret, s. 222.

⁴¹ ERMAN/ÖZEK, kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 327; ERMAN, Hakaret, s. 223.

sebebiyet vermiş ise, 272. madde uyarınca cezanın ya dörtte bire kadar indirilmesi, yahut büsbütün kaldırılması gerekir.⁴²

Aynı şekilde, yapılan tahkire karşı, diğer taraf müessir fiilde bulunmuş ise, 485. maddenin uygulanması mümkün değildir. Maruz kalınan tahkirin, genel hükümler uyarınca genel haksız tahrik sayılıp, müessir fiil failinin cezasından indirim yapılabilir.⁴³ Son olarak belirtelim ki, eğer ilk suç hakaret veya sövme değil de, ikinci saldırgana karşı şiddet içeren bir suç olup buna hakaret şeklinde karşılık verilmişse, bu takdirde sanığın cezası, 485. maddenin son fıkrası uyarınca ortadan kaldırılacaktır.

2. İlk Tahkirin Haksız Olması

Karşılıklı tahkirden söz edebilmek için ilk olarak hakaret suçunu işleyen kimsenin haksız olması gerekir. Öyle ise, ilk tecavüz eden kimse bir hakkını kullanmakta veya görevini yerine getirmekte ise ona karşılık veren kişiye bu hükmün uygulanması talep edilemez. Örneğin tedip-terbiye hakkını kullanarak çocuğunu azarlayan babaya karşı, oğlunun karşılık vermesi halinde bu fıkranın uygulanması düşünülemez.⁴⁴ Yargıtay da aynı düşüncededir. Nitekim CGK, vermiş olduğu bir kararda "ilk olarak hakaret veya sövme suçunu işleyen kimsenin haksız olması gerekir. İlk defa tecavüz eden kimse bir hak veya vazifenin yerine getirilmesi dolayısıyla hareket etmişse buna karşılık veren kimse TCK'nun 485. maddesinin 2. fıkrasından yararlanamaz. Örneğin; terbiye hakkını kullanıp oğlunu azarlayan babaya karşı oğlunun karşılık vermesi halinde mezkur fıkra tatbik edilmez"⁴⁵ demektedir.

Burada üzerinde durulması gereken sorunlardan biri, bir milletvekilinin parlamento içinde bir kimseye hakaret etmesi üzerine bu kimsenin milletvekiline sözle veya basın aracılığı ile cevap vermesi durumunda, bu fıkranın uygulanıp uygulanmayacağıdır. Bu sorunun çözümü, mutlak yasama dokunulmazlığının esasının neden ibaret olduğuna göre farklılık arzedecektir. Mutlak yasama dokunulmazlığını, hukuka uygunluk nedeni

⁴² Bu tahrik hali ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.77 vd.

⁴³ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 327. 2.C.D., 16.3.1993, 2497/3454: "Sanığın. babası olan müşteki Bayram'ın kendisine tükürmesi ve hakareti üzerine, babasına vurduğu ve küfür ettiği kabul edildiği ve müessir fiil suçundan sanık hakkında TCK'nun 51. maddesinin 1. fıkrası uygulandığı halde, hakaret suçunda TCK'nun 485. maddesinin 1 veya 2. fıkralarının tatbik edilip edilmeyeceğinin tartışmasız bırakılması bozmayı gerektirmiştir." (Bkz. ERDURAK, s. 914).

⁴⁴ ERMAN, Hakaret, s. 223; ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 328; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.119.

⁴⁵ CGK., 24.12.1984, 4-255/468 (SAVAŞ/MOLLAMAHMUTOĞLU, s.4839)

kabul etmeyen, ceza kovuşturması yapılmasına engel olmasına karşılık, hukuka aykırılığı kaldırmadığı yolundaki düşüncelere katılıyoruz.⁴⁶ Bu nedenle, mutlak yasama dokunulmazlığından yararlanan milletvekilinin, Meclis içinde bir arkadaşına ya da milletvekili olmayan başka birine karşı yaptığı hakaret, cezalandırabilme unsurunun yokluğu nedeniyle kavuşturulamaz ise de, hukuka aykırı olma özelliğini korumaktadır.⁴⁷ TCK'nun 485/2. maddesindeki hükmün bu yaklaşımı desteklediğini düşünüyoruz. Gerçekten 485. maddenin 2. fıkrasında "İki taraf karşılıklı olarak birbirini tahkir etmiş bulunursa" denilmekte ve hakaret veya sövme ibarelerine yer verilmemektedir. Öyle ise, kanun koyucu, hakaretimiz söz veya yazı teknik anlamda hakaret veya sövme olarak nitelendirilmese de, karşılıklı tahkire izin vermiştir. Sonuçta, ceza kovuşturması yapılmasına engel olan mutlak yasama dokunulmazlığı, milletvekilinin yaptığı fiile hakaret veya sövme denilmesini mümkün kılmaya da, bunun bir "tahkir" sayılmasına ve dolayısıyla 485. maddenin uygulanmasına engel olmayacaktır.⁴⁸

3. Tahkirlerin Karşılıklı Olması

Üçüncü ve son koşul da, tahkirlerin karşılıklı olmasıdır. Bu durum kurumun temel özelliğini ortaya koymaktadır. Bu koşuldan ilk çıkarılacak sonuç, tarafların birbirlerine karşı hakaret veya sövmeye bulunmaları gerektiğidir. Başka birine yönelik tahkire bir üçüncü kişi karşılık verecek olursa 485. maddenin uygulanması söz konusu olamaz. Ancak, çok yakın akrabalık ilişkisi halinde karşılıklı tahkir kabul edilebilir.⁴⁹ Aynı şekilde, karşılık veren kimse, saldırgandan başkasını tahkir etmiş ise bu hükümler sadece bu üçüncü kişi saldıran ile çok yakınlık içerisinde ise yararlanabilecektir. Örneğin, karının veya oğlun tahkirine maruz kalan

⁴⁶ DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C. I, B.13, İstanbul 1997, s. 266 vd; ERMAN, Hakaret, s. 224. DÖNMEZER, Kişilere Karşı Cürümler, s.275.

⁴⁷ ERMAN/ÖZEK, kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 328; DÖNMEZER, Kişilere Karşı Cürümler, s.275.

⁴⁸ ERMAN/ÖZEK, kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 328; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.119-120. Nitekim 4.C.D. "485. maddenin 2. fıkrasında, kanun suç teşkil eden hakaret denilmediğinden ve mağdurun ancak ihtilat unsuru bulunmadığından suç sayılmamış sözlerinin de hakaret teşkil etmesine göre, o fıkra yerine 1. fıkranın uygulanmasında isabet olmadığına" sonucuna ulaşmıştır. Bkz. 4.C.D., 8.11.1945, 947-11228 (DÖNMEZER, Kişilere Karşı Cürümler, s.275).

⁴⁹ Sadece tahkir edilen kimse ile karşılık veren arasında, karşılık vermeyi makul gösterecek durumda yakınlık olması halinde karşılıklı tahkirin varlığı kabul edilmektedir. Nitekim İtalyan Yargıtay'ı, babaya yönelik hakarete oğul tarafından karşılık verilmesi halinde, karşılıklı tahkirin bulunduğunu kabul etmiştir. Bkz. ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s.329; ERMAN, Hakaret, s. 227.

kişinin, koca veya babayı tahkir etmesi durumunda karşılıklı tahkir söz konusu olacaktır.

Karşılıklı tahkir hallerinde ilk failin birden fazla kişiyi tahkir etmiş olması halinde 485/2. madde hükmünün uygulanıp uygulanmayacağı sorunu ile karşılaşılabilir. Söz konusu hükmün mahiyeti gereği, tahkir edilenlerden biri karşılık vermiş ise ilk failin cezası kaldırılmayacak ve karşılık veren kişi bu hükümden yararlanacaktır. Ancak eşlere karşı bir tahkir yöneltilmiş ise, eşlerden birinin karşılık vermesi halinde 485/2. madde hükmü uygulanacaktır.⁵⁰

Karşılıklı tahkirler arasında zaman farklarının bulunup bulunmayacağı hususuna da işaret etmekte yarar vardır. Bu konuda gerek öğreti ve gerekse uygulama karşılıklı tahkirin aynı zamanda ve derhal gerçekleştirilmesinin zorunlu olmadığına hem fikirdir.⁵¹ Özellikle gazeteciler arasında gördüğümüz ve kolaylıkla suç şeklini alan tartışmalarda karşılığın derhal verilmesi olanaksızdır, gazetenin yayınlanmasını beklemek ve kendi gazetesinde buna karşılık vermesi için de yayının gerçekleştirilmesi zorunludur. Nitekim İtalyan Yargıtayı, "Karşılıklı tahkirde karşılığın derhal verilmesinin şart olmadığını, tahkirler karşılıklı olmak kaydıyla aralarında zaman farklarının bulunabileceğine karar vermiştir.⁵² Yargıtayımızın da aynı yaklaşımı benimsediğini görüyoruz. Gerçekten CGK, bir kararında, "Kanunda bir zaman kaydı mevcut olmamakla beraber, "karşılıklı" kelimesinin lügat manasına müracaat zaruri olmasına göre, yüze karşı hakarete aynı mecliste olan mukabelelerin karşılıklı olarak kabulü doğru ise de, gıyapta olan hakarete mukabelelerin derhal olması imkan dışında olduğundan, mağdurun itilâından sonra mukabeleleri karşılıklı sayılması zaruridir".⁵³ Yargıtay CGK., gıyapta hakaret halinde tahkirin karşılıklı olmasından ne anlaşılması gerektiğini belirlemiştir. CGK'na göre, "485/2. maddenin metninden de anlaşılacağı üzere, tahkirin karşılıklı sayılabilmesi için iki hakaret arasında illiyet bağının bulunması gerekir. Bu nedenle, gıyapta yapılan hakareten, iki hakaret arasındaki illiyet bağı kalkmayacak kadar kısa bir sürede vuku bulan hakaretin de karşılıklı sayılması gerekir".⁵⁴ Bu itibarla, uygulama bakımından, huzurda yapılan hakaret ve sövme suçlarında karşılık oluşturan hakaret veya sövmenin karşılıklı sayılabilmesi için derhal yapılmış olması gerekirken, gıyapta yapılan hakaretlerde, karşılığın hakaret veya sövmenin öğrenildiğinde yapılmış olması

⁵⁰ DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s. 125.

⁵¹ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 329.

⁵² ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 329; SOYASLAN, s.178.

⁵³ Yargıtay CGK, 10.4.1945 T., E. 3919, K. 3962 (Zik: EREM, Faruk, Türk ceza kanunu Şerhi, Özel Hükümler, C.III, Ankara.

⁵⁴ CGK., 27.3.1972, 2-114/151 (SAVAŞ/MOLLAMAHMUTOĞLU, s.4839).

gerekmektedir.⁵⁵ Belirtelim ki, yüze karşı tahkirlerde de karşılığın derhal verilmesini şart koşturmak her zaman doğru olmayacaktır. Gerçekten, mağdur, içinde bulunduğu ortam gereği bir süre sonra karşılık vermek zorunda kalabilir. Örneğin, bir salonda bayanların huzurunda tahkire maruz kalan kimse, terbiyesizlik addederek orada karşılık vermeyip, dışarı çıkınca faili tahkir etmişse, 485. maddenin ikinci fıkrası uygulanmalıdır.⁵⁶

Karşılıklı tahkirlerin bütün unsurları itibariyle gerçekleşmiş olup olmamasının bu hükmün uygulanması bakımından zorunlu olup olmadığı tartışmalıdır. Bazılarına göre 485/2. madde hükmünün uygulanabilmesi için her tahkir fiili de cezalandırılabilir olmalıdır. İkinci yaklaşım ise sorunu ilk failin cezasının kaldırılabilmesi ile ikinci failin cezasının kaldırılması bakımından ayrı ayrı değerlendirmektedir. Bizim de katıldığımız ikinci anlayışa göre, 485/2. madde hükmünün uygulanabilmesi için ilk failin fiili cezalandırılabilir ve takip edilebilir olmalıdır. Aynı durum ikinci fail bakımından da aranmaktadır.⁵⁷

Bu koşulla ilgili olarak çözümlenmesi gereken bir başka sorun da, sözü geçen fıkranın uygulanabilmesi için, karşılıklı tahkire maruz kaldığını iddia eden tarafın dava açmış olmasının gerekip gerekmediğidir. Öğreti ve uygulamada bu konuda aynı yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Gerçekten, öğretiye göre, kanun sadece tahkirlerin karşılıklı olmasını aramakta, davaların karşılıklı olmasını ise şart koşturmamaktadır.⁵⁸ Yargıtayımız da “karşılıklı hakaret hükmünün uygulanabilmesi için iki tarafın birbirini kötülemesi yeterlidir. Ayrıca öteki tarafın dava açması zorunlu değildir”⁵⁹ demek suretiyle bu yaklaşımdan yana tavır koymuştur.

Belirtelim ki, taraflardan birinin ölümü halinde bu kurumun uygulanmayacağı söylenebilir. Nitekim Manzini’ye göre, karşılıklı tahkir, yaşayan bireyler arasında mümkündür. İlk hakaret eden öldükten sonra buna karşılık verilmesi cezayı kaldıran neden olamaz; çünkü verilen karşılık artık

⁵⁵ Bkz. 2.C.D., 30.4.1968, 2142/3505 (SAVAŞ/MOLLAMAHMUTOĞLU, s.4842); DÖNMEZER, Kişileri Karşı Cürümler, s.273.

⁵⁶ EREM, Türk Ceza Kanunu Şerhi, s. 2304 Aynı yazar, Hakaret ve Sövme, s.56; DÖNMEZER, Kişiye Karşı Cürümler, s.274. Nitekim 2.C.D. vermiş olduğu bir kararda, “Hakarete maruz kalan şahidin mahkeme salonundan çıkmasını müteakip davacıya sövmüş olmasına göre bunun karşılıklı hakaret teşkil edip etmediği düşünülmeksizin 485. maddenin 1. fıkrasının uygulanması yolsuzdur” denilmektedir. Bkz. 2.C.D., 14.12.1949, E.1143, K. 16718(Zik. DÖNMEZER, Kişilere Karşı Cürümler, s.274).

⁵⁷ DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s. 128-129.

⁵⁸ ERMAN, Hakaret, s. 223.; EREM, Türk Ceza Kanunu Şerhi, s. 2304. ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 330; MALKOÇ/GÜLER, s.404.

⁵⁹ CGK. 13.12.1976 T., E.505, K. 526 (YKD. Temmuz 1978, s. 1188).

yaşamayan kişinin hatırasına yöneltilmiş demektir. Bu durumda da, karşılıklı olmak şartından söz edilemez.⁶⁰

C. Hüküm ve Sonuç

1. Şikayetin Zorunlu Olmaması

Her iki tarafın şikayet hakkını kullanmış olması cezayı kaldıran bu nedenin uygulaması için zorunlu değildir.⁶¹ Gerçekten, kanunumuz sadece tahkirlerin karşılıklı olmasını aramaktadır; bunun dışında şikayetin de karşılıklı olmasını istemek kanuna yeni bir koşul eklemek anlamına gelecektir. Kanundaki “iki taraf” ile şikayet eden ifade edildiği gibi, sanık da kastedilmektedir. Öyle ise, mukabelede bulunanın şikayet hakkını kullanmamış olması veya davaya engel bir halin varlığı cezayı kaldıran nedenden yararlanmasına engel olamaz.⁶² Yargıtay da 485. maddenin 2. fıkrasının uygulanmasının karşılıklı davanın açılmasına bağlı olmadığına karar vermiştir.⁶³

2. Mahkemenin Yetkisi

Yukarıda belirtilen koşulların gerçekleşmesi halinde “mahkeme icabına göre iki taraf veya hangi tarafın sebebiyet verdiğini nazara alarak yalnız biri hakkında cezayı ıskat edebilir.” Görülüyor ki, bu cezasızlık nedeni, nev’i kendine özgü bir sebeptir, çünkü duruma göre, sadece sanık hakkında veya her iki taraf hakkında ceza verilmemesi mümkün olabilmektedir. Kanaatimizce, sövmeye karşılık verilmesi halinde her iki tarafın cezasını düşürmek yerinde ise de, hakarete sövme ile mukabele edildiği hallerde, sadece ikinci saldırganın cezasını düşürmek gerekecektir.⁶⁴ Belirtelim ki, hakim sadece ilk olarak tahkirdede bulunan tarafın cezasını düşüremez; bunu yapabilmesi için diğer tarafın da cezasını düşürmelidir. Sadece bir tarafın cezasını kaldırmayı düşünüyorsa, bu taraf, ancak karşılık vermiş olan taraf olmalıdır. Sonuç olarak, hakim, iki tarafın cezasını ortadan kaldırmaya zorunlu değildir, çünkü kanun, kendisine bir takdir hakkı tanımıştır. Hakim, bu takdir yetkisini kullanırken, tarafların istekleriyle de bağlıdır. Cezanın düşmesine karar verilmiş olması suç ve suçluluğu ortadan

⁶⁰ Bkz. EREM, Hakaret ve Sövme, s.57-58.

⁶¹ EREM, Hakaret ve Sövme, s. 58; EREM/TOROSLU, s.478.

⁶² EREM/TOROSLU, s.479; EREM, Türk Ceza Kanunu Şerhi, . 2306.

⁶³ CGK., 13.12.1976. E.1976/526, K.1976/2-505; “Karşılıklı Hakaret hükmünün uygulanabilmesi için iki tarafın birbirini kötülemesi yeterlidir. Ayrıca öteki tarafın dava açması zorunlu değildir”. (İÇEL Kayıhan/YENİSEY Feridun, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Kanunları, 4. Bası, İstanbul 1994, s.819).

⁶⁴ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 330.

kaldırmadığından, yargılama giderleri sanığa yükletilir.⁶⁵ Bu kuruma göre hüküm kurulurken önce hakaret veya sövme suçundan hüküm kurulması ve daha sonra 485/2. maddesi uygulanmalıdır; bu itibarla doğrudan iskata karar verilmesi hukukta aykırıdır.⁶⁶

IV. ŞAHSINA KARŞI ŞİDDET KULLANANIN TAHKİRİ

Kanunumuz, hakaret ve sövme suçlarında cezalandırmaya etki eden ve sonuçta cezalandırmayı ortadan kaldıran ikinci durumu şahsı hakkında şiddet kullanılmasında kabul etmiştir. TCK'nun 485. maddesinin üçüncü fıkrasında, kişinin tahkirin ötesinde şahsına şiddet kullanılmasının etkisiyle karşı tarafa tahkir niteliğinde söz ve beyanlarda bulunması halinde hareketinin cezalandırılmayacağı hükmüne bağlanmıştır.

A. Hükümün Mahiyeti

Kanunumuzun 485. maddesinin son fıkrasına göre; “Şahsı hakkında şiddet kullanılmasından dolayı hakaret eden kimsenin hareketi cezayı müstelzim değildir.”

Bu kurumun mahiyeti tartışmalıdır. Bazı yazarlara göre, şahsına karşı şiddet kullanılan kimsenin saldırganı tahkir etmesi halinde korunmanın bir koşulu olan “zorunluluk” bulunmamakta; bu hüküm saldırı ile savunma arasındaki “fiili hal” bağlantısını aramadığından, 485/son maddede yer alan cezasızlık nedenini, özel bir tahrik halini ifade etmekte ve baskın karakter “tahrikin psikolojik esası”nda bulunmaktadır.⁶⁷

Erman/Özek'e göre, kanunda yer alan “Cezayı müstelzim değildir” ibaresinin de yeterli derecede ifade ettiği üzere, sözü edilen hüküm fiili suç olmaktan çıkararak bir hukuka uygunluk nedenine yaklaşmakta ve bir meşru savunma hali olarak görünmektedir.⁶⁸ Daha ileri giderek, 485/3. maddeye gerek olmadığı, 49/2. madde hükmünün bu ihtiyacı karşılamaya yeterli olduğu da iddia edilmiştir.⁶⁹ Kanaatimizce, buradaki hükmün, fiili suç

⁶⁵ 2.C.D., 27.5.1993, E.1993/5715, K.1993/6673 (YKD., Kasım 1993, s.1725); DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s. 136-137.

⁶⁶ Bkz. 2.C.D., 28.1.1993, 13656/916 (ERDURAK, s.914). CGK., 19.2.1990, E.1990/2-3541, K.1990/26: “Karşılıklı tahkir halinde hakimin vereceği karar; İki tarafın mahkumiyeti veya her iki tarafın beraati, yahut da mukabele edenin cezasının iskati ile, sebebiyet veren tarafın mahkumiyetine ilişkin olacaktır. İlk kez haksız saldırıda bulunan karşı tarafı tahrik eden sanıktır. Bu nedenle, sanık hakkında TCK'nun 485/2'nci maddesinin uygulanmasına yer olmadığına ilişkin dirence kararı doğrudur” (İÇEL/YENİSEY, s. 820).

⁶⁷ ERMAN/TOROSLU, Özel Hükümler, s.480.

⁶⁸ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s.331.

⁶⁹ Bkz. ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 331.

olmaktan çıkararak bir hukuka uygunluk nedeni olduğu ve dolayısıyla meşru savunma hali olarak görüldüğü yaklaşımı kurumun mahiyetine uygundur. Gerçekten, bir kimsenin kişiliğine bağlı haklarına yönelmiş haksız bir saldırıdan kendisini korumak açısından işlenebilecek suçlardan birinin de hakaret suçu olması karşısında, “şiddet kullanan kimseyi tahkir”, meşru savunma ile açıklamak mümkündür.⁷⁰ Zira, durum itibariyle şiddeti durdurabilmek için başka bir korunma imkanı bulunmayan kimsenin, saldırganı tahkir etmesinde zorunluluk vardır.

B. Koşulları

TCK'nun 485/son fıkrasının uygulanabilmesi için gereken koşul, failin şahsına karşı şiddet kullanılmasından ibarettir. Belirtelim ki, bu şiddet şahsın hayatına, vücut bütünlüğüne veya arzına yönelik olabileceği gibi, hürriyete karşı da olabilir; hafif bir müessir fiilin varlığı halinde de bu hüküm uygulanabilir.⁷¹ Nitekim İtalyan Yargıtayı, 485. maddeye karşılık olan 385. maddenin sadece müessir fiilden ibaret olan şiddetleri değil, fakat şahsi bütünlüğü ihlal eden, hürriyeti sınırlamaya yönelik herhangi bir hareketi de kapsamına aldığı sonucuna ulaşmıştır.⁷²

Belirtelim ki, sözü geçen şiddet hareketinin haksız olması gerekir. Bu nedenle, örneğin meşru savunma halinde bulunması nedeniyle cebir kullanan kimsenin tahkir edilmesi halinde 485. maddenin son fıkrası uygulanamaz. Aynı şekilde bir kolluğun bir kimseyi usulüne uygun olarak tutuklaması veya yakalaması karşısında, buna hakarete bulunan kimse bu hükme dayanamaz.⁷³

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri de, şiddetin failin şahsına yönelik olmasının şart olup olmadığıdır. İtalyan öğretisi, kaynak kanunda yer alan “kimse cezalandırılmaz” ifadesine dayanarak, başkasına örneğin çocuğuna karşı şiddet kullanan saldırganı tahrik eden kimsenin de bu hükümden yararlanacağını savunmuştur.⁷⁴ Bu düşünce kanunumuzun sistemi ve düzenlenmesi karşısında savunulamaz. Zira kanunumuz, “şahsı hakkında” demektedir. Öyle ise ancak şahsına karşı şiddet kullanılan kimse saldırganı tahkir ederse bu son fıkradan yararlanabilecektir. Görülmektedir ki,

⁷⁰ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s.323, 332.

⁷¹ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 332; DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.139; MALKOÇ/GÜLER, s.4105. Dönmezer, “Şahsa karşı şiddet kullanımı” ibaresinin maddi şiddeti ifade ettiği kanaatindedir. Bkz., DÖNMEZER, Kişilere Karşı Cürümler, s.276.

⁷² Bu karar için bkz. ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 332.

⁷³ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 332.

⁷⁴ Bkz. ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 332.

kanunumuz, şiddetin failin şahsı üzerinde kullanılmasını şart koşturmak suretiyle, bu sonuncu hükmün uygulama alanını dar tutmuştur. Bu düzenlemenin adil olmayan sonuçları doğuracağı söylenebilir. Bu nedenle söz konusu hükmün değiştirilmesi yönündeki düşünceye biz de katılıyoruz.⁷⁵

Şiddete maruz kalan kişi, hakaret veya sövme suçunu işleyebilir. Çünkü, maddede kullanılan “hakaret” sözü teknik anlamda kullanılmamış, sövme suçunu da kapsamaktadır. Kaynak kanun ise, bu hükmü, sadece sövme suçu için öngörmüştür.⁷⁶

Fail ilk önce şiddete maruz kalmak suretiyle tahrik edildiğini iddia etmiş ve bu iddiaları çürütülememiş ve ispat edilememiş ise, maddi konudaki kuşku “in dubio pro reo” kuralı gereği, sanık hakkında TCK’nun 485/3. maddesi uygulanmalıdır.⁷⁷

C. Hüküm ve Sonuçları

Bu hükmün bir hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edildiğinde temel sonucu, suçluluğu ortadan kaldırmasıdır. Bu sonucun doğabilmesi için sanığın hakaretinin maruz kaldığı şiddetin devam etmesi veya şiddet gösterilmesinden hemen sonrasına denk gelmesi şarttır. Aksi takdirde 485/son fıkrasının uygulanması düşünülemez. Nitekim Yargıtay bir kararında bu konuya işaret etmiş ve “TCK 485/son fıkrasının uygulanabileceği haller, sanığın hakaretinin maruz kaldığı şiddetin devam etmesi sırasında veya şiddet gösterilmesinden hemen sonrasına rastlaması gibi hallerle sınırlı olacağı gözetilmeden, sanığın üç gün evvel dövülmesi nedeniyle rastladığı davacıya sövmesi halinde bu fıkra uygulanamaz”⁷⁸ sonucuna ulaşmıştır.

Bu hükme dayanarak beraat eden kimse ne tazminata ne de yargılama giderlerini ödemeye mahkum edilebilir.⁷⁹ İBK’na göre, TCK’nun 485. maddesi uyarınca cezası ıskat olunan suçludan harç alınmaz.⁸⁰

⁷⁵ Bkz. DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s. 139; ERMAN, Hakaret, s.231 vd; EREM, Hakaret ve Sövme, s. 61.

⁷⁶ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 332.

⁷⁷ DEMİRBAŞ, Özel Haksız Tahrik Halleri, s.142.

⁷⁸ 2. CD., 1.7.1976 T., 5620, K. 669 (SAVAŞ, Vural, 485. madde MOLLAMAHMUTOĞLU, Sadık, Türk Ceza Kanununun Yorumu, C.IV. Ankara 1995, s.4840)

⁷⁹ ERMAN/ÖZEK, Kişilere Karşı İşlenen suçlar, s.333.

⁸⁰ İBK, 7.3.1936, E. 3. K. 118(SAĞAŞ/MOLLAMAHMUTOĞLU, s.4835)

V. SONUÇ

Kanunumuz 51. maddesinde kişilere karşı işlenen suçlar için genel kanuni bir hafifletici neden olan haksız tahrike yer vermiştir. Bunun yanında bazı suçlar bakımından özel tahrik hallerini düzenlemiştir. Gerçekten bunlardan biri de TCK'nun 485. maddesinde yer alan özel tahrik halidir. Bu düzenlemeye göre kendisine tecavüz olunan şahıs, 480 ve 482. maddelerde yazılı cürümlere kendi haksız hareketi ile sebep vermişse cezası azaltılmaktadır. Bu kurumun mahiyeti, koşulları ve hüküm ve sonuçları ortaya konulmuştur. Bu anlamda cezada indirim yapmanın ceza siyasetinin bir gereği olduğu görülmektedir.

Özel tahrik halinin uygulanabilmesi için tahrik teşkil eden bir fiilin bulunması, fiilin haksız olması ve tahrik üzerine işlenen fiilin hakaret ve sövmekten ibaret bulunması gerekmektedir.

Kanunumuz 485. maddesine özel tahrik hali yanında hakaret ve sövme suçlarına mahsus olmak üzere karşılıklı tahkir ve şahısna karşı şiddet kullanılan tahkiri olarak adlandırılan iki kuruma da yer vermiş bulunmaktadır. Birinci kurumun varlığı için karşılıklı işlenen suçların hakaret veya sövmekten ibaret bulunması, ilk tahkirin haksız olması ve tahkirin karşılıklı olması gerekmektedir. Bu koşullar gerçekleştiğinde, mahkeme icabına göre iki taraf veya hangi tarafın sebebiyet verdiğini nazara alarak yalnız biri hakkında cezayı ıskat edebilecektir.

TCK'nun 485/son fıkrasına göre şahsı hakkında şiddet kullanılmasından dolayı hakaret eden kimsenin fiili cezayı müstelzim değildir. Bu fıkranın uygulanabilmesi için aranan koşul, failin şahsına şiddet kullanılmasından ibarettir. Belirtelim ki bu şiddet şahsın hayatına, vücut bütünlüğüne veya ırzına yönelik olabileceği gibi, hürriyete karşı da olabilir, ayrıca hafif bir müessir fiilin varlığı halinde de bu hüküm uygulanabilir. Bu hükmün temel sonucu hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilmesi dolayısıyla suçluluğun ortadan kaldırılmasıdır. Bunun için sanığın hakaret oluşturan fiilinin, maruz kaldığı şiddetin devam ettiği veya şiddet gösterilmesinden hemen sonra gerçekleştirmiş olması zorunludur. Bu hükme dayanarak beraat eden kimse ne tazminata ne de yargılama giderlerine mahkum edilebilir.

Yürürlükte olan bu hükmün sövme suçunun ağırlatılmış şekli olan 483. madde bakımından da uygulanabilir hale getirilmesinin isabetli olacağını düşünüyoruz. Ayrıca mevcut hükmün yeniden düzenlenerek yakın akrabaları da kapsamı ve uygulama alanının genişletilmek suretiyle düzenlenmesi yaklaşımını hakaret ve sövme suçlarının mahiyetlerini de dikkate alarak biz de paylaşıyoruz. Bu bağlamda TCK'nun tasarısının 180. maddesinde düzenlenen ve "karşılıklı hakaret" başlığını taşıyan hükmün önceki düzenlemeyi ana hatlarıyla aynen koruduğu görüldüğünden ihtiyaçlara cevap vermeyen bir düzenleme olduğu söylenebilir.

KISALTMALAR

ADB	: Ankara Barosu Dergisi
AD	: Adalet Dergisi
B.	: Bası
C.	: Cilt
CD.	: Ceza Dairesi
CGK.	: Ceza Genel Kurulu
E.	: Esas
İBK.	: İçtihadı Birleştirme Kararı
K.	: Karar
PG.	: Parte Generale
PS	: Parte Speciale
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
Vol.	: Volume
Zik.	: Zikreden

KAYNAKÇA

AKGÜNER, Kemal: Karşılıklı Hakaret Müessesesi, AD, 1952, s. 808-814.

ANTOLISEI Francesco: Manuale di diritto penale, PS., I, Milano 1999.

ANTOLISEI Francesco: Manuale di diritto penale, PG., Milano 1997.

ARTUK Mehmet Emin/GÖKCEN

Ahmet/YENİDÜNYA A. Caner: Ceza Hukuku Genel Hükümler, I, Ankara 2002.

BETTIOL Giuseppe/MONTOVANI Luciano Pettoello: Diritto penale, dodicesimo edizione, Padova 1986

CRESPI Alberto/ZUCCALA Giuseppe/STELLA Federico: Commentorio breve al codice penale, vol. II, Padova 1992.

DEMİRBAŞ, Timur: Türk Ceza Kanunu'nda Özel Tahrik Halleri, İstanbul 1985.

DEMİRBAŞ, Timur: Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2002.

DÖNMEZER, Sulhi: Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, B. 15, İstanbul 1998.

DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C. II., İstanbul 1997.

DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C.I., İstanbul 1997.

ERDURAK, Yılmaz Güngör: Notlu-İçtihatlı Türk Ceza Kanunu, 3.Baskı, Ankara 1994.

EREM, Faruk: Hakaret ve Sövme, Ankara 1958.

——— : Karşılıklı Tabkir, ABD, 1958, S.2, s.60-66.

——— : Türk Ceza Kanunu Şerhi, Özel Hükümler, C.III.,Ankara 1993

——— : Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi, Ankara 1997.

EREM, Faruk / TOROSLU, Nevzat: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, B.7, Ankara 1999.

EREM, Faruk / DANIŞMAN Ahmet/ARTUK, Emin: Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1997

ERMAN, Sahir: Hakaret ve Sövme Cürümleri, İstanbul 1950.

ERMAN, Sahir: Askeri Ceza Hukuku, Umumi Kısım ve Usul, 7. Bası, İstanbul 1983.

ERMAN, Sahir / ÖZEK, Çetin: Ceza Hukuku Özel Bölüm, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, İstanbul 1994.

EROL, Haydar: İçtihatlı Türk Ceza Kanunu, Ankara 1999.

FIANDACA Giovanni/ MUSCO Enzo: Diritto penale, PG., Seconda edizione, Bologna, 1989,

İÇEL Kayıhan/YENİSEY Feridun: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Kanunları, 4.Bası, İstanbul 1994.

MAJNO Luigi: Ceza Kanunu Şerhi, Türk İtalyan Ceza Kanunları, Ankara 1980.

MALKOÇ İsmail /GÜLER Mahmut: Uygulamada Türk Ceza Kanunu, Özel Hükümler, 4. Ankara 1999.

MANTOVANI Ferrando: Diritto penale PG., seconda edizlione, Padova 1988.

ÖNDER, Ayhan : Ceza Hukuku Genel Hükümler, C.II-III, İstanbul 1992.

ÖNER Hamdi : Hakaret ve Sövme Suçları, AD., 1946, S.10.

ÖZTÜRK Bahri/ERDEM Mustafa R./ÖZBEK Veli Özer : Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Ankara 1998.

ROMANO Mario: Commentario Sistematico del Codice Penale, I, Milano 1987.

SANTANIELLO Giuseppe/ MARUOTTI Luigi: Manuale di diritto penale, PG., Milano 1990.

SAVAŞ, Vural/MOLLAMAHMUTOĞLU, Sadık: Türk Ceza Kanunu Yorumu, C.IV, Ankara 1995.

SOYASLAN, Doğan: Ceza Hukuku Özel Hükümler, B. 3, Ankara 1999.

——— : Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1998.

——— : Türk Ceza Kanunu Tasarısı, Ankara 1997.